

# Arbetsdelning som medel att bekämpa arbetslöshet\*

*Det är osannolikt att en generell arbetstidsförkortning skulle ha någon nämnvärd effekt på arbetslösheten, skriver Arne Bigsten i denna artikel om effekter av arbetsdelning. En förkortning av arbetstiden kan leda till brist på vissa typer av arbetskraft och därmed till löneglidning och kostnadshöjningar med åtföljande negativa sysselsättningseffekter. Det finns heller ingen anledning att tro att arbetsuppgifterna i samhället är begränsade och att vi av det skälet måste minska arbetstiden för att förhindra arbetslöshet.*

Under 70-talet och början av 80-talet har vi för första gången under efterkrigstiden upplevt en omfattande arbetslöshet i de västliga industriländerna. I vissa länder är idag mer än 10 procent av arbetskraften öppet arbetslös, och även i Sverige är den öppna arbetslösheten högre än vi varit vana vid under efterkrigstiden. Detta har naturligtvis inneburit att debatten om arbetslöshetens orsaker och om möjliga motåtgärder varit livlig.

Ett förslag till åtgärd för att minska arbetslösheten som har väckt uppmärksamhet i massmedia på senare tid är arbetsdelning. Tanken är att vi genom en generell förkortning av arbetstiden skall kunna bereda fler personer sysselsättning och därigenom minska arbetslösheten. Syftet med denna uppsats är att diskutera förutsättningarna för att en arbetsdelning skall kunna minska arbetslösheten.

*ARNE BIGSTEN är docent vid nationalekonomiska institutionen vid Göteborgs universitet. Han har i sin forskning sysslat med frågor rörande regional utveckling, inkomstfördelning, arbetsmarknad och utrikeshandel i u-länderna.*

Uppsatsen är upplagd på följande sätt. Först gör jag en kort översikt över arbetstidernas historiska utveckling i Sverige sedan 1800-talet och berör något orsakerna till den drastiska arbetstidsförkortning som vi upplevt under det gångna seklet. Därefter diskuterar jag frågan om vi kan och bör använda arbetsdelning som ett medel att bekämpa arbetslösheten. Jag kommer först att se på frågan i det kortsiktiga perspektivet och därvid skilja mellan fallet där vi kortar ner arbetstiden och reducerar veckolönen i motsvarande grad och fallet där vi kortar arbetstiden men behåller veckolönen oförändrad. Jag kommer därefter också att diskutera frågan i ett mera långsiktigt perspektiv.

## Arbetstidernas utveckling sedan 1800-talet

Historiskt sett har olika grupper haft mycket olika veckoarbetstid. På 1800-talet hade industri- och jordbruksarbetare mycket lång arbetstid, normalt 12 timmar om dagen, 6 dagar i veckan,

\* Jag är tacksam mot Lennart Hjalmarsson, Wlodek Bursztyn, Johan A Lybeck, Bertil Holmlund och andra som givit värdefulla synpunkter.

medan t ex offentligt anställda tjänstemän kanske bara arbetade 3—4 timmar om dagen.

Tegle [1983] har ställt samman uppgifter om hur arbetstiden i Sverige har förändrats sedan 1860. Hans uppgifter gäller i första hand hur den ordinarie arbetstiden (standardveckan) har förändrats för industriarbetare. Den faktiskt arbetade tiden kan skilja sig något från den ordinarie arbetstiden, och det finns en del mät- och definitionsproblem speciellt för den allra tidigaste perioden, men i stort sett torde siffrorna ge en rättvisande bild av utvecklingen.

Fram till 1870—80 gällde att industriarbetarna arbetade 6 dagar i veckan med samma arbetstid varje dag, men vid denna tid infördes kortare arbetstid på lördagarna. Semester för arbetarna fanns knappast under 1800-talet och i början av detta sekel hade bara 2—3 procent av arbetarna någon semester överhuvudtaget. Veckoarbetstiden sjönk dock gradvis genom olika avtal på arbetsmarknaden.

År 1920 trädde lagen om 48 timmars arbetsvecka i kraft, men vissa grupper hade fortfarande längre arbetstid. Inte förrän omkring 1950 hade anpassningen till en reell ordinarie arbetsvecka om 48 timmar genomförts. Som jämförelse kan nämnas att tjänstemännens arbetstid 1920—40 låg på 42—44 timmar, och redan i början av 1950-talet var 40-timmarsveckan genomförd för stora grupper av tjänstemän.

År 1957 beslöt riksdagen om en övergång till 45 timmars arbetsvecka, och detta genomfördes sedan under de därpå följande åren. I 1966 års avtal mellan SAF och LO kom man överens om en ytterligare förkortning av arbetstiden till 42,5 timmar. Därefter fastslogs det i 1970 års allmänna arbetstidslag att arbetsveckan fram till den förste januari 1973 skulle förkortas till 40 timmar. När detta var genomfört hade för första gången alla arbetstagare (med några

speciella undantag) samma ordinarie veckoarbetstid.

Parallellt med förkortningen av den ordinarie veckoarbetstiden har vi successivt fått allt längre semester. Först fick olika arbetargrupper via sina avtal en veckas semester innan lagen om två veckors semester trädde i kraft 1939. Lagen om tre veckors semester kom 1951 och genomfördes 1952—53. År 1964 blev semestern 3,5 veckor för att 1965 bli fyra veckor. Från och med 1978 finns en lagstadgad semester om fem veckor.

Förutom förkortning av den arbetade tiden via kortare ordinarie arbetsvecka och längre semester har vi successivt fått fler betalda helgdagar i avtalen, vilket ytterligare har förkortat den ordinarie arbetstiden. Tegles beräkningar av hur den ordinarie veckoarbetstiden har förkortats sedan 1860 med hänsyn tagen till de tre nämnda faktorerna redovisas i tabell 1. Vi ser att en heltidsarbetande industriarbetare idag arbetar mindre än hälften så många timmar under ett år som en industriarbetare för 120 år sedan.

**Tabell 1. Den genomsnittliga ordinarie veckoarbetstiden för industriarbetare i Sverige, 1860—1980.**

1860	ca 72	timmar
1900	60	"
1919—20	52	"
1950	46,2	"
1960	42,5	"
1973	35,5	"
1980	34,6	"

*Källa:* Tegle [1983], s 22.

Den genomsnittliga faktiskt arbetade tiden har dock sjunkit mer än vad de ovan redovisade siffrorna visar. Orsaker till detta är en ökad andel deltidssarbetande, ökad frånvaro på grund av tjänstledighet m m. Mellan 1963 och 1980 ökade antal sysselsatta med 16 procent medan antalet arbetade timmar

minskade med 11 procent. Detta innebär att den faktiskt arbetade tiden per sysselsatt sjönk från 38,3 timmar 1963 till 29,6 timmar 1980. Utslaget över hela året och alla sysselsatta är alltså arbetstiden redan nere i 6 timmar om dagen.

### Orsaker till arbetstidsförkortning

Vilka är då orsakerna till denna drastiska förkortning av arbetstiden? Det är i varje fall uppenbart att motivet inte har varit att hålla nere arbetslösheten. Den viktigaste förklaringen till den långsiktiga utvecklingen är i stället att den kortare arbetstiden avspeglar ett val mellan ökad realinkomst och ökad fritid. Med ökande produktivitet har man haft möjlighet att ta ut en del av denna i form av högre inkomster och därmed ökade konsumtionsmöjligheter och en del i form av kortare arbetstid.

Man brukar skilja mellan en inkomsteffekt och en substitutionseffekt av högre lön. Den förstnämnda effekten avser det faktum att man på grund av högre inkomst "har råd" att efterfråga mer fritid. Denna effekt tenderar alltså att minska arbetstiden. Den andra effekten verkar i motsatt riktning. I och med att varje arbetad timme ger större lön än tidigare kan man säga att alternativkostnaden för fritid har ökat. Man går alltså miste om en större timlön än tidigare när man väljer fritid i stället för arbete. A priori kan man inte säga vilken av dessa två effekter som kommer att dominera, men historiskt har uppenbarligen inkomsteffekten varit den starkare.

Man kan också peka på andra orsaker till den förkortning av den faktiska arbetstiden som vi upplevt under senare år. En viktig faktor är här att arbetskraften har ändrat sammansättning. Mellan 1970 och 1980 ökade den svenska arbetskraften från 3,9 miljoner till 4,3 miljoner, och hela ökningen utgjordes

av kvinnor. Männens arbetskraftstal har till och med fallit, bl a på grund av sänkt pensionsålder och ökad förtidspensionering. Kvinnornas andel av arbetskraften ökade under 70-talet från 40 till 45 procent, och det som har skett är att gifta kvinnor och kvinnor med barn har kommit ut på den öppna arbetsmarknaden i en mycket större omfattning än tidigare.

Samtidigt med detta ökade utbud av arbetskraft från kvinnorna har deltidsarbetet ökat i omfattning. Deltidsarbetskraften ökade med 422 000 personer under 70-talet; kvinnorna stod för 80 procent av denna ökning och männen för 20 procent. Samtidigt minskade heltidsarbetskraften med 17 000 personer. Antalet heltidsarbetande män minskade med 81 000 medan antalet heltidsarbetande kvinnor ökade med 64 000. Ökningen i deltid beror alltså inte på att kvinnorna minskat sitt arbetsutbud. Deras förvärvsarbete har i stället fått ökad omfattning speciellt genom att de i mindre grad än tidigare lämnar arbetsmarknaden när de får barn (se Sundström, [1982]).

Man kan notera att arbetsmarknaden blivit alltmer flexibel när det gäller arbetstiderna. Både män och kvinnor byter i allt större omfattning från heltid till deltid eller från deltid till heltid. Många ungdomar och pensionärer arbetar deltid för att dryga ut sina kassor. Det verkar alltså som om det blivit allt lättare för individen att välja den arbetstid han eller hon vill ha, även om det på många håll naturligtvis fortfarande finns praktiska problem att göra det.

Den förkortning av den genomsnittliga faktiska arbetstiden som skett under senare år beror alltså till en del på en förändring av arbetskraftens sammansättning och till en del på att vi valt att öka vår fritid i stället för våra realinkomster. Arbetstidsförkortningen har inte använts som ett medel i kampen mot arbetslöshet.

## Arbetsdelning som medel mot arbetslöshet

Låt oss då diskutera effekterna av en arbetsdelning på kort och lång-sikt. Jag kommer att skilja mellan fallet med kortare veckoarbetstid med motsvarande lönereduktion och fallet med sänkt veckoarbetstid med bibehållen veckolön. (Jag kommer inte att diskutera frågan om konjunkturpassad arbetstid.)

Först måste det klargöras att det är skillnad mellan effekterna på mikro- och makronivå. Det är uppenbart att man i ett enskilt företag kan öka sysselsättningen via en arbetstidsförkortning. Ett litet enskilt företags agerande har så liten effekt på den totala samhällsekonomin och efterfrågan att man kan bortse från den. En förkortning av arbetstiden med motsvarande lönereduktion borde därför leda till att man kan öka antalet sysselsatta, förutsatt att arbetskraften i utgångsläget inte är undersysselsatt eller att man får en mycket kraftig höjning av arbetsproduktiviteten. Konsekvenserna om man behåller den ursprungliga veckolönen skulle uppenbarligen vara mindre positiva.

Det är emellertid inte denna frågeställning som jag skall diskutera här utan huruvida man via en generell förkortning av arbetstiden kan minska arbetslösheten. För att kunna besvara en sådan fråga måste man se på de samhällsekonomiska effekterna i ett makroperspektiv, och uppenbarligen behöver man då diskutera effekterna på efterfrågan respektive kostnadsläget. (Hjalmarsson, [1981] har tidigare diskuterat denna fråga.)

### Kort sikt — Sänkt veckolön

Låt oss först se på fallet med arbetstidsförkortning med bibehållen timlön, dvs veckolönen sänks lika mycket som arbetstiden. Vi antar till att börja med att det är ett "normalt" konjunkturläge

med en viss mängd ledig arbetskraft men säger sedan något om konjunkturlägets betydelse för effekten av en arbetstidsförkortning.

Vilka förutsättningar måste vara uppfyllda för att vi inte skall få negativa makroekonomiska effekter av arbetstidsförkortningen? Om vi först ser på efterfrågesidan kan vi för enkelhetens skull anta att efterfrågan är oförändrad, eftersom företagen, om de skall upprätthålla samma produktion som tidigare, måste anställa flera. Jag bortser här från effekter på produktiviteten av en arbetstidsförkortning, och jag bortser också tills vidare från att vi kan ha "labour hoarding" i företagen, dvs övertaglig arbetskraft.

Vad kommer att hända på utbudssidan? Kommer man inte via denna att få negativa effekter på produktionen? Jo, det kommer man sannolikt att få! Förutsättningarna för att man helt skall undvika sådana är nämligen starka. Det krävs för det första att arbetskraften är helt rörlig, så att man inte får regionala obalanser på arbetsmarknaden, eller att den ökade arbetskraftsefterfrågan är så fördelad att ingen arbetskraftsomflyttning behövs. Det krävs för det andra att arbetskraften är helt homogen, så att man inte får brist på speciella typer av arbetskraft och därigenom drabbas av flaskhalsproblem, som gör att produktionen hålls nere. För det tredje krävs att ekonomin inte ställs inför några betydande strukturomvandlingsproblem, när arbetstiden förkortas.

På alla dessa tre punkter står man inför problem. Arbetslösheten varierar mellan olika regioner, och redan idag är det problematiskt att överföra arbetskraft från regioner med arbetslöshet till regioner med brist på arbetskraft. Vidare vet vi att det redan idag är brist eller näst intill brist på vissa typer av arbetskraft, varför en generell förkortad arbetstid snabbt kan leda till brist på vissa nyckelkategorier. Detta leder till löne-

glidning och kostnadshöjningar. Slutligen verkar den svenska ekonomin ha svårt att smidigt klara strukturförändringar.

En arbetstidsförkortning skulle därför under ovan angivna förutsättningar ha två motverkande effekter. Å ena sidan skulle det finnas en tendens till en ökning i antalet sysselsatta om man kan undvika en minskning av totalefterfrågan. Å andra sidan kommer man sannolikt att få effekter på utbudssidan, som är sådana att kostnadsläget höjs. Detta leder till att produktion och arbetskraftsefterfrågan minskar. Om minskningen blir stor, kan man trots kortare arbetstid få till resultat att färre arbetare sysselsätts! I en liten öppen ekonomi som Sveriges är risken speciellt stor att kostnadshöjningarna minskar efterfrågan på arbetskraft. Det är alltså inte a priori klart vilken effekt som kommer att dominera.

Vad händer om vi släpper antagandet om oförändrad produktivitet vid en arbetstidsförkortning och i stället antar att den ökar? Det påverkar ovanstående resonemang på två sätt. Å ena sidan får arbetstidsförkortningen mindre negativa effekter via utbudssidan och man skulle därigenom kunna få fler sysselsatta än under antagandena ovan. Å andra sidan kan man få en negativ effekt på efterfrågan, eftersom man genom att produktiviteten höjts inte behöver samma antal arbetstimmar som tidigare för att producera samma varumängd. Detta tenderar att minska sysselsättningen jämfört med fallet ovan. Även om man tar hänsyn till en möjlig produktivitetseffekt så är det inte klart vilken nettoeffekten blir på antalet sysselsatta.

Låt oss då ändå anta att vi får en viss ökning i antalet sysselsatta. Från detta kan man *inte* dra slutsatsen att arbetslösheten med nödvändighet minskar! Det beror på vad som händer med arbetskraftsutbudet. Om detta ökar lika

mycket som efterfrågan på arbetskraft blir det ingen effekt på arbetslösheten. En sådan effekt är inte helt osannolik, då det kan vara nödvändigt för flera i familjen att gå ut på arbetsmarknaden för att kompensera det inkomstbortfall som följer av den lägre veckoinkomsten. Det är alltså viktigt att inse att ökad sysselsättning inte är ekvivalent med minskad arbetslöshet.

Det finns ytterligare några problem som är förknippade med en förkortning av arbetstiden med sänkt lön. Som jag redan nämnt, finns det risk för att man även i detta fall får ett högre kostnads-läge, vilket leder till försämring av bytesbalansen. Vi kommer alltså i konflikt med andra politiska målsättningar och kan förvänta oss att politikerna reagerar genom att strama åt, vilket på nytt sänker sysselsättningen.

En ytterligare komplikation är att vi, om vi kan hålla lönesumman konstant men utslagen på fler individer, kommer att få lägre skatteinkomster på grund av progressiviteten i skattesystemet. Om politikerna inte vill acceptera detta måste man förändra skatteskalorna så att statskassan får in lika mycket pengar som tidigare. Detta kan vara politiskt besvärligt att genomföra i ett läge där människor redan har fått en reallönesänkning.

### Konjunkturlägets betydelse

Låt oss se något på konjunkturlägets betydelse. Ju sämre konjunkturläget är, desto mer ledig arbetskraftskapacitet ("labour hoarding") finns det i företagen. Vi kommer alltså i en utpräglad lågkonjunktur inte att få någon positiv effekt alls på antalet sysselsatta i många företag, eftersom de kan välja att minska på sin överkapacitet. Det som sker är i stället att vi får en kostnadssänkning för företagen genom att de får mindre lönekostnader.

Kostnadsänkningen har en effekt liknande en devalvering för den konkurrensutsatta sektorn. Denna borde därför kunna öka sin produktion och på sikt, när alla anställda är fullt sysselsatta, kunna nyanställa. Effekten på den skyddade sektorns arbetskraftsefterfrågan blir i stället negativ, eftersom denna drabbas av den minskade efterfrågan som blir följderna av att folks realinkomster faller utan att antalet sysselsatta visar en motsvarande ökning. Den offentliga sektorn har inte problem med efterfrågan i den mån man tillhandahåller sina tjänster gratis, men man står i stället inför behovet att höja skatterna för att finansiera en oförändrad produktionsvolym. Detta kommer förmodligen att begränsa denna sektors efterfrågan på arbetskraft.

Sannolikheten för en positiv effekt på sysselsättningen är förmodligen mindre i en lågkonjunktur än i en högkonjunktur på grund av det lägre kapacitetsutnyttjandet i företagen. Det ironiska är alltså att när åtgärder mot arbetslösheten som bäst behövs så är sannolikheten för att arbetsdelning skall ha någon positiv effekt minst!

Avslutningsvis bör man också påpeka följande: För att det skall finnas en god chans till någon betydande effekt på antalet sysselsatta måste ekonomin uppvisa en mycket hög grad av flexibilitet. Om den verkligen gör det bortfaller emellertid behovet av arbetsdelning som medel att bekämpa arbetslösheten. I så fall kan man med fördel använda den traditionella makroekonomiska medelsarsenalen, som är förknippad med mindre samhällsekonomiska kostnader.

### Kort sikt — Oförändrad veckolön

Låt oss gå vidare till fallet med bibehållen veckolön (fortfarande på kort sikt) i "normal" konjunktur och se hur detta skiljer sig från fallet med sänkt vecko-

lön. En förkortad arbetstid med bibehållen lön påverkar på kort sikt efterfrågesidan positivt (under förutsättning att vi inte så snabbt förlorar marknadsandelar på exportmarknaden att detta väger upp den ökade interna efterfrågan). Man får dock större negativa effekter från utbudssidan här än i förra fallet genom att timlönen höjts. Både förändringarna i utbud och efterfrågan tenderar att spåda på inflationen, och den går upp mer än i fallet med reducerad veckolön.

Den konkurrensutsatta sektorn kommer här inte att gynnas av någon "devalveringseffekt". Tvärtom får den högre kostnader i de företag där man tidigare utnyttjade arbetskraften utöver den tid som den arbetar efter arbetstidsförkortningen. Detta motverkar en ökning i antalet anställda där. Den skyddade sektorn stimuleras dock på kort sikt via en högre inhemsk efterfrågan.

Den skapade inflationen leder dock snart till att exporten minskar och importen ökar, vilket leder till att arbetskraftsefterfrågan minskar i K-sektorn. Den kortsiktiga stimulanseffekten för S-sektorn kan alltså efter en tid komma att uppvägas av de negativa effekterna på sysselsättningsvolymen i K-sektorn. Det är inte heller sannolikt att politikererna kan acceptera en kraftigt ökad inflation och försämrad bytesbalans som följer av detta scenario utan att vidta motåtgärder. Den åtstramning som följer kan mycket väl komma att bli så hård att slutresultatet blir att sysselsättningen minskar.

För att kunna säga något om vad effekten blir på arbetslösheten måste man även ta hänsyn till vad som händer med arbetsutbudet. Eftersom timlönen har höjts är det inte orimligt att anta att arbetsutbudet ökar. I så fall skulle man kunna hamna i en situation där antalet sysselsatta är i stort sett oförändrat, samtidigt som antalet öppet arbetslösa ökat.

## Effekter på kort sikt versus effekter på medellång sikt

Slutsatsen från ovanstående diskussion blir att det är svårt att a priori säkert säga vad effekten på sysselsättningen blir av en arbetstidsförkortning, och det är ännu svårare att säga vad effekten blir på arbetslösheten.

Det finns dessutom ytterligare en aspekt på arbetsdelningsproblemet, som vi ännu inte berört men som bör beaktas. Det gäller avvägningen mellan effekter på kort och på medellång sikt. Även om det kunde visas att kortsiktseffekterna är positiva, så kan sysselsättnings-effekterna på några års sikt vara så negativa att man ändå bör avstå från att genomföra arbetsdelningen.

För att kunna säga något intressant om sysselsättningsutvecklingen på medellång sikt är det nödvändigt att se på investeringsutvecklingen. Denna är i sin tur intimt förknippad med lönsamheten (Malinvaud, [1980]). I den mån en arbetsdelning genomförs på ett sådant sätt att denna sänks påverkas kapitalbildningstakten negativt. Detta behöver inte nödvändigtvis förhindra att kapitalstocken blir tillräckligt stor för att vi skall kunna upprätthålla full sysselsättning. Det finns alltid ett prissystem för vilka kapitalstocken är "tillräckligt stor" för full sysselsättning. Om kapitalstocken är liten behöver man bara ha "tillräckligt låga" löner för att kapitalstocken skall vara av "lämplig" storlek. Det är bara när vi begränsar oss till en i någon mening "möjlig" mängd priser och löner som man kan säga att kapitalstocken blir för liten ur sysselsättnings-synpunkt. På-kort och medellång sikt kan detta alltså inträffa och leda till arbetslöshet.

På mycket lång sikt är dock ekonomins anpassningsförmåga mycket stor. Det finns därför ingen anledning att tro att priser och löner på mycket lång sikt skulle utvecklas på ett sådant sätt att vi

successivt skulle få det allt svårare att hålla nere arbetslösheten. Nu är naturligtvis vissa utvecklingsvägar vad avser tex reallönerna mera önskvärda än andra, varför det torde vara en god politik att försöka påverka kapitalbildningstakten på ett sådant sätt att man kan realisera en önskvärd utveckling av reallönerna som samtidigt är förenlig med full sysselsättning.

Det är inte orimligt att anta att ju högre vinsterna är, desto större blir investeringarna. Samtidigt torde gälla att ju högre osäkerhet om framtiden, ju högre marginal kräver företagen i förväntad lönsamhet över förväntad kapitalkostnad. Sjuttioalets dåliga investeringsutveckling skulle alltså utifrån detta resonemang kunna förklaras av att vinsterna gick ner och osäkerheten upp, och att kapitalbildningen därför kom ner på en nivå som var "för låg" i den meningen att priser och löner inte kunde anpassas på ett sådant sätt att full sysselsättning kunde upprätthållas.

Poängen i detta avsnitt är att det även på medellång sikt finns vissa begränsningar på vilka löner och priser som kan realiseras, och detta gör att en dålig investeringsutveckling kan ge arbetslöshet på några års sikt. Därför skulle en kostnadshöjande arbetsdelning med eventuellt positiva kortsiktseffekter på arbetslösheten kunna leda till ökad arbetslöshet på medellång sikt (se Drèze och Modigliani, [1981]).

## Lång sikt

Min utgångspunkt är att det är helt orimligt att tro att arbetsuppgifterna i samhället på sikt skulle ta slut. Det kommer alltid att finnas arbete att utföra. Problemet består i stället i att organisera samhället på ett sådant sätt att resurserna (inklusive arbetskraften) används effektivt.

Även i framtiden bör arbetstidens längd bestämmas utifrån en avvägning

mellan arbete och fritid, och sannolikt kommer vi att välja att förkorta arbetstiden ytterligare när den svenska ekonomin är i balans igen och våra realinkomster stiger. Detta har dock inte med vår oro för arbetslösheten att göra. Den kan vi bekämpa lika effektivt (eller ineffektivt) oberoende av om vi förkortar arbetstiden eller inte. Trots detta kan det kanske vara värt att något fundera över den framtida arbetsmarknaden och de arbetslöshetsproblem som kan uppstå.

Det skulle kunna vara rimligt att anta att alla priser och faktorersättningar efter en störning kommer att anpassa sig till sina jämviktsvärden, bara vi betraktar en tillräckligt lång tidsrymd. Nu utsätts emellertid ekonomin hela tiden för nya störningar eller förändringar, varför anpassningsprocessen ständigt kommer att vara oavslutad. Det förefaller dock inte sannolikt att vi mer eller mindre permanent skulle kunna hamna i en situation med omfattande arbetslöshet.

Man skulle dock kunna fråga sig om det är så att kraven på anpassning i framtiden kommer att öka, och därmed risken för strukturarbetslöshet. Detta är en fråga som man bara kan spekulera över, men det är inte omöjligt att förändringarna kommer att bli stora. Jag skall här bara diskutera en aspekt av den framtida strukturomvandlingen.

Man kan med stor sannolikhet säga att sysselsättningen i tjänstesektorn kommer att öka i betydelse i framtiden relativt sysselsättningen i varuproduktionen. Med ökande inkomster tenderar efterfrågan på tjänster att öka relativt efterfrågan på varor, eftersom de har en högre inkomstelasticitet. Detta gör att sysselsättningen på sikt tenderar att förskjutas åt tjänstesektorn. Stora arbetsbesparande tekniska framsteg koncentrerade till industrisektorn skulle eventuellt kunna förstärka denna tendens ytterligare.

Ett problem blir då att klara av finansieringen av tjänsteproduktionen. Skall denna finansieras via skattesystemet eller via marknaden? Det förefaller åtminstone för närvarande finnas vissa restriktioner vad gäller möjligheten att finansiera ytterligare tjänsteproduktion över den offentliga budgeten. Eftersom vi med mycket stor sannolikhet på lång sikt måste sysselsätta fler i tjänstesektorn än vad det för närvarande aktuella skattesystemet kan finansiera måste troligen marknadsfinansierade tjänster (i privat eller offentlig regi) spela en allt större roll. Om finansieringen av tjänsteproduktionen inte kan lösas så skulle vi kunna komma i en situation där målet full sysselsättning blir svårt att uppnå. En allmän arbetstidsförkortning är dock inte lösningen på detta problem.

## Avslutning

Inledningsvis visade jag hur arbetstiderna gradvis förkortats och jag hävdade därvid att detta i huvudsak var resultatet av en avvägning mellan arbete (eller konsumtionsmöjligheter) och fritid. Vår arbetstid i framtiden bör bestämmas på samma grunder.

Det finns ingen anledning att tro att arbetsuppgifterna i samhället är begränsade, och att vi av det skälet måste börja praktisera arbetsdelning för att förhindra arbetslöshet. Denna har helt andra orsaker än att arbetsuppgifterna i samhället håller på att ta slut.

Jag har också försökt visa att effekterna av en arbetsdelning på sysselsättning och arbetslöshet i det kortsiktiga perspektivet är oklara, men att det är osannolikt att det i någon nämnvärd grad skulle gå att pressa ner arbetslösheten med hjälp av en generell arbetstidsförkortning.

På lång sikt är ekonomin mycket anpassningsbar. Det finns ingen anledning att tro att den långsiktiga omvand-



lingen kan genomföras med mindre arbetslöshet om vi har en kort arbetstid i stället för en längre. Ekonomin kommer att omvandlas i riktning mot mera tjänsteproduktion, och dennas organisation och finansiering kommer säkert att debatteras livligt under kommande decennier. Detta är ett område där fantasi och nytänkande behövs. Denna fråga har stor betydelse för arbetslösheten, vilket man knappast kan säga om frågan om arbetstidens längd. Arbetslöshetsproblemet är ett organisationsproblem. Det består inte i att vi har för stor arbetskraft.

#### Referenser

- Drèze, J. och Modigliani, F., [1981], "The Trade-Off Between Real Wages and Employment in an Open Economy". *European Economic Review*, vol. 5, No. 1.
- Hjalmarsson, L., [1981], "Fyra felslut om arbetslösheten" i Lundahl, M., (red), *Ideologi, ekonomi och politik. Tankar i tiden*. Rabén & Sjögren, Stockholm.
- Malinvaud, E., [1980], *Profitability and Unemployment*. Cambridge University Press, Cambridge.
- Sundström, M., [1982], "Det svenska arbetskraftsutbudet — förändringar och framtidsutsikter", i *Arbetsmarknadspolitik under debatt*, Liber, Stockholm.
- Tegle, S., [1983], "Den ordinarie veckoarbetstiden i Sverige 1860—1980: En översikt", Meddelande 1983:86, Nationalekonomiska institutionen, Lunds universitet.